

mówić o ustaleniu się wspólnej problematyki badawczej Zakładu dotyczącej dziejów oświaty i myśli pedagogicznej w Galicji. Owocem prac nad tym tematem, oprócz wydawnictw zbiorowych są publikacje indywidualne m.in. A. Meissnera: „Kształcenie nauczycieli w Galicji Środkowej 1871-1918” (Rzeszów 1974), J. Potoczno: „Rozwój elementarnej oświaty dorosłych w Galicji doby autonomicznej 1867-1918” (Rzeszów 1988) i „Od alfabetyzacji do popularyzacji wiedzy. Ruch oświaty dorosłych w Galicji 1867-1919” (Rzeszów 1993) oraz W. Szulakiewicz „Władysław Seredyński. Studium z dziejów pedagogiki galicyjskiej” (Rzeszów 1995). Ponadto efektem pracy zbiorowej jest „Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772-1918”, pod red. A. Meissnera i S. Możdżenia. W opracowaniu jest II część bibliografii do dziejów oświaty w Galicji.

Pracami nad tą problematyką kierują A. Meissner i Cz. Majorek, którzy są redaktorami kolejnych tomów publikacji zbiorowych. Do druku zostały złożone m.in. prace: „Nauczyciele

galicyjscy” (red. A. Meissner) oraz „Przedstawiciele galicyjskiej myśli pedagogicznej” (red. Cz. Majorek).

Rzeszowscy historycy wychowania współpracują z różnymi ośrodkami naukowymi w kraju, tj. Uniwersytetem Jagiellońskim, Poznańskim, Śląskim, Wrocławskim, IHN PAN w Warszawie i WSP w Krakowie. Współpraca ta dotyczy wspólnie realizowanych tematów badawczych.

Z działalnością naukową w pewien sposób łączy się działalność dydaktyczna pracowników Zakładu. W szczególności ma to związek z prowadzonymi seminariami z historii wychowania. Autorzy najlepszych prac powstających na seminariach zachęcani są do dalszej pracy naukowej.

Przedstawiając historię wychowania w ośrodku rzeszowskim należy wspomnieć, iż w bieżącym roku akademickim zostaje uruchomione seminarium doktoranckie z historii wychowania.

Władysława Szulakiewicz

KSIĄZKI

Recenzje

Rodzina a wychowanie. Ciągłość i zmienność na przestrzeni wieków, red. J. Jundziłł, Bydgoszcz 1995, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, ss. 144

Zagadnienie wzajemnych relacji pomiędzy rodziną jako podstawowym środowiskiem oddziałyującym na rozwój emocjonalno-uczuciowy, moralny czy społeczny dziecka, a procesem, w którym przemiany te zachodzą nie jest zbyt często podejmowane przez polskich badaczy. Znacznie częściej spotkać się można z rozłącznym podchodzeniem do tej problematyki: bądź to w aspekcie czysto historycznym, bądź

psychologiczno-pedagogicznym. Pracownicy Katedry Historii Wychowania Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy starają się, skierowując uwagę badaczy z innych ośrodków naukowych kraju na interdyscyplinarny charakter badań nad rodziną, lukę tę uzupełnić. Taki cel ma, jak się wydaje, także zbiór „Rodzina a wychowanie. Ciągłość i zmienność na przestrzeni wieków”. Tytuł „Rodzina a wychowanie” sugie-

ruje, iż podjęta w nim została problematyka rodziny w aspekcie pedagogiczno-psychologicznym ze szczególnym uwzględnieniem funkcji oraz zadań opiekuńczo-wychowawczych realizowanych przez wszystkich członków rodziny w odniesieniu do dziecka. Podtytuł „Ciągłość i zmienność na przestrzeni wieków” pozwala doszukiwać się w zawartych w zbiorze materiałach ujęcia ewolucyjnego. Wydaje się jednak, iż zarówno ciągłość jak i zmienność zauważyć można dopiero po lekturze wszystkich artykułów. Poszczególne prace stanowią raczej zamknięte poprzez ramy chronologiczne bądź merytoryczne całości; jest to poniekąd uzasadnione ograniczoną ich objętością. Doszukiwanie się „przemian dziejowych” w obrębie poglądów jednego filozofa (Seneka – I. Błaszczuk, Apulejusz z Madaury – J. Jundziłł, Dion z Prusy – A. Ossowska), czy też w jednym lub dwu stuleciach (II w. n.e. – M. Kosznicki, XI-XII w. n.e. – M. Chołodowska, XIX-XX w. n.e. – K. Jakubiak) byłoby sztuczne. Pewne odniesienie do współczesnych wyników badań nauk pedagogicznych i psychologicznych odnaleźć można w artykule I. Błaszczuk; na ustaleniach z zakresu socjologii rodziny bazuje z kolei B. Stawoska.

W zbiorze dominuje problematyka związana z rodziną rzymską. Wynika to z doboru autorów, którzy, o czym dowiadujemy się ze wstępu, w znacznej części partycypują w pracach bydgoskiej Katedry Historii Wychowania. Cztery osoby spośród autorów prezentowanego zbioru (I. Błaszczuk, M. Chołodowska, M. Kosznicki, A. Ossowska) uczestniczą w seminarium doktorskim J. Jundziłła; K. Jakubiak jest adiunktem w tejże Katedrze.

Artykuły umieszczone w zbiorze można podzielić na dwie grupy, uznając za kryterium rodzaj i sposób wykorzystania bazy źródłowej. Przyczynki analizujące poglądy, zapatrywania jednego filozofa na problemy wychowania w rodzinie stanowią jedną kategorię prac. Na drugą składają się prace mające za podstawę badawczą określony rodzaj źródła historycznego: literaturę apologetyczną, epigrafikę, kroniki czy też literaturę pedagogiczną.

Zbiór otwiera artykuł I. Błaszczuk „Poglądy L. A. Seneki na rolę matki w kształtowaniu prawidłowej postawy uczuciowej dziecka”, w którym podjęto próbę określenia funk-

cji oraz zadań kobiety – matki w najwcześniejszej fazie życia dziecka oraz odniesienia ich do ról pełnionych przez ojca w analogicznym okresie. Zapatrywania rzymskiego stoika z I w. n.e. mogły, zdaniem autorki, stać się „zaczynem umożliwiającym sformułowanie późniejszych zasad wychowania” (s. 9). Cenną wydaje się, szczególnie dla dydaktyki, uwaga o pośredniej recepcji poglądów rzymskiego stoika w dziejach. Równie ciekawe jest odniesienie wniosków wypływających z analizy źródeł na realia życia współczesnego, tak dla Seneki, jak i dla nas. W całości razi nieco brak krytycyzmu względem Seneki, choć jednocześnie przyznać trzeba, iż właśnie dzięki osobistemu zaangażowaniu autorki tekst stał się bardziej sugestywny i łatwiejszy w odbiorze. A. Ossowska w artykule „Dion z Prusy o problemach wychowania małego dziecka w rodzinie” podjęła próbę ukazania zapatrywań Diona w kontekście tematyki rodzinnej oraz porównania ich ze wskazaniami zawartymi w twórczości Plutarcha z Cheronei. Całość podzielona została na trzy mniejsze części, tj.: życie rodzinne w Cesarstwie Rzymskim I-II w. n.e. (s. 21-24), biografie Diona Chryzostoma i Plutarcha (s. 24-28), dziecko i jego wychowanie w rodzinie u Diona a w programie wychowawczym Plutarcha (s. 28-31). Lektura poszczególnych części, a całości w szczególności skłania do refleksji, iż autorka poprzestała na przedgadzie życia i twórczości Diona oraz Plutarcha rezygnując (być może ze względu na ograniczoną objętość artykułu) z pogłębionej analizy ich poglądów.

Grupę artykułów wykorzystujących poglądy jednego filozofa dla zobrazowania jego refleksji o wychowaniu zamyka praca J. Jundziłła „Rodzina jako środowisko wychowawcze w Metamorfozach Apulejusza z Madaury”. Problematyka rodzinna została tu przedstawiona w „specyficznym utworze, bo powieści przygodowej” (s. 37). Autor artykułu będącego prezentacją wyników badań, których zamierzenie badawcze dotyczyło „ustalenia prawidłowości rządzących analizowanym utworem w odniesieniu do środowiska rodzinnego, problematyki małżeńskiej po to, aby pokazać tło dla charakterystyk działań wychowawczych” (s. 37) w sposób ciekawy a przy tym niezwykle jasny i czytelny (podział na trzy części: rodzina, małżeństwo, wychowanie w rodzinie) przybliżył

rodzinę „złotego wieku”. Zdaniem J. Jundziłła Apulejusz jest rzecznikiem partnerskiego układu małżeńskiego, którego podstawą trwania jest dobra wola obu stron. Dzieci w utworze Apulejusza mają niezwykle wysoką pozycję, a wychowanie polega na samodzielnym wpajaniu norm i zasad społecznych poprzez przykład osobisty.

Grupę artykułów opartych o analizę pewnej specyficznej grupy źródeł otwiera praca M. Kosznickiego „Rodzina w chrześcijańskiej literaturze apologetycznej II w. n.e.” Po osadzeniu tematu w klimacie II w. n.e., kiedy to powstało „wiele konfliktów między tą grupą religijną (chrześcijanie – V. R.) a pogańskim, często wrogim, otoczeniem, wprowadzeniu w istotę oraz problematykę literatury apologetycznej autor przechodzi do określenia miejsca i rangi zagadnień rodzinnych w całości twórczości apologetów. W końcowej partii artykułu M. Kosznicka podkreśla, iż „apologeci bardzo wyraźnie rysowali idealistyczny obraz rodziny chrześcijańskiej (...), która żyła zgodnie z przykazaniami Chrystusa w czystości moralnej, a celem jej było spłodzenie i wychowanie potomstwa” (s. 66-67); lektura pracy wskazuje jednak, że koncentrowali się oni raczej na krytyce i atakowaniu zastanej rzeczywistości pogańskiej aniżeli budowie wizji rodziny chrześcijańskiej. Na bazie źródeł epigraficznych oparła swoje badania B. Stawoska. W artykule „Rodzina w datowanych konsularnie łacińskich inskrypcjach chrześcijańskich Rzymu” autorka rekonstruuje strukturę rodziny inskrypcyjnej oraz więzy rodzinne w niej występujące a wnioski wypływające z analizy napisów chrześcijańskich konfrontuje z wynikami uzyskanymi w oparciu o badania inskrypcji pogańskich. W wyniku rozległych badań B. Stawoska zaznacza „że pod wpływem chrześcijaństwa zmieniło się w życiu rodzinnym mniej, niż moglibyśmy zakładać” (s. 89). Istotnym wydaje się także wniosek autorki podkreślający, iż „w naszych (może w ogóle rzymskich i np. italskich czy galijskich) inskrypcjach nie mamy do czynienia z rodzinami chrześcijańskimi, ale życiem rodzinnym chrześcijan kontynuujących dawne praktyki...” (s. 89-90). Adnotacją autorki, iż „pragnie przedstawić tutaj (w zbiorze – V. R.) założenia i krótką charakterystykę badań oraz wyniki w zarysie” tłumaczyć zatem należy brak

dostatecznej argumentacji podanych w artykule wniosków.

Kroniki były bazą źródłową dla M. Chołdowskiej. W pracy „Życie rodzinne pierwszych Piastów” podjęła próbę scharakteryzowania polskiej rodziny średniowiecznej wywodzącej się z rodów książęcych. Specyfika źródeł – rozproszenie informacji, mała wiarygodność przekazów – spowodowały, iż autorka zaproponowała spojrzenie na rodziny książęce od czasów Mieszka I do Bolesława Krzywoustego z ciekawej „perspektywy wyobrażeń o rodzinie władców” (s. 95) nie zaś faktów historycznych. Artykuł podzielony jest na sześć zagadnień tematycznych (Piastowie od Mieszka do Bolesława Krzywoustego; Małżeństwa Piastów; Kobieta; Dzieci; Rodzeństwo i dalsza rodzina; Śmierć), według których sklasyfikowano występujący w kronikach materiał źródłowy. W efekcie praca ta jest zestawieniem informacji na temat pierwszych Piastów występujących w zachowanych przekazach. Pomimo braku podejścia analitycznego do przedstawionych zagadnień artykuł wypełnia w pewnym stopniu lukę badawczą związaną z funkcjonowaniem polskiej rodziny wczesnośredniowiecznej.

Zbiór zamyka praca K. Jakubiaka „Wypracowanie modelu wychowania rodzinnego dziecka w polskiej pedagogice XIX i początków XX wieku” opracowana w oparciu o analizę polskiej literatury pedagogicznej badanego okresu. W części pierwszej artykułu – uwagi ogólne na temat stanu badań – autor dokonał przeglądu dorobku polskiej historiografii dotyczącej rodziny; w części drugiej starał się stworzyć model wychowania rodzinnego dziecka. Zgodnie z metodologią badań pedagogicznych autor najpierw wyjaśnił zastosowane w tytule pracy terminy „model” oraz „wychowanie w rodzinie” a następnie scharakteryzował proponowane w XIX i na początku XX wieku wzorce dotyczące małżeństwa, rodziny, męża, żony, a także funkcji opiekuńczo-wychowawczych rodziców.

Pracę uatrakcyjniają ilustracje, choć ubolewać należy, że zaledwie jedna z nich (s. 120) umieszczona została przy odpowiadającym jej tematycznie i chronologicznie artykule. Mając na uwadze wartość poznawczą, jaką niosą ze sobą źródła ikonograficzne należy mieć nadzieję, iż w ewentualnych dalszych publikacjach zostaną szerzej wykorzystane.

Zbiór nie jest wolny od błędów edytor-
skich: na okładce widnieje rok wydania 1994,
zaś na stronie tytułowej 1995; brak opisu do
ilustracji znajdującej się na okładce; na stronie
79 brakuje tabeli, która dołączona została
w postaci erraty. Wymienione niedociągnięcia,
choć nie obniżają wartości merytorycznej zbioru,
to jednak wpływają na wrażenie ogólne
o jakości wydawnictwa.

Podsumowując zaznaczyć należy, iż pre-
zentowane wydawnictwo stanowi kolejny etap
w procesie tworzenia obrazu rodziny na prze-
strzeni wieków oraz ukazuje uwikłanie rodziny
w najróżniejsze procesy społeczne wywołujące
w niej zmiany lecz także powodujące zachowy-
wanie przez nią swoistej tożsamości.

Violetta Rączewska

**Rodzina w starożytnym Rzymie. Materiały z konferencji naukowej Zacisze
20-21.05.1991 r. zorganizowanej przez Katedrę Historii Wychowania WSP
w Bydgoszczy, red. J. Jundziłł, Bydgoszcz 1993, Wydawnictwo WSP, ss. 282**

Polska historiografia nie może poszczycić
się wieloma pracami dotyczącymi teorii i prak-
tyki wychowania starożytnego, a w szczególno-
ści problematyki rodziny antycznej jako środo-
wiska wychowawczego. Prace J. Jundziłła, K.
Korusa, M. Brożka z zakresu pedagogiki po-
gańskiej czy zbiór artykułów omawiających
wybrane aspekty pedagogiki chrześcijańskiego
antyku w 8/9 zeszytzie „Vox Patrum” to najis-
totniejsze pozycje z interesującej nas dziedziny¹.
Tym cenniejsze wydaje się ukazanie zbioru
materiałów z konferencji naukowej *Rodzina
w starożytnym Rzymie* zorganizowanej przez
Katedrę Historii Wychowania WSP w Byd-
goszczy w Zaciszu w dniach 20-21.05.1991 r.

Przedstawione w tomie artykuły prezen-
tują, jak zaznaczono we wstępie (s. 7), „szeroki
i inspirujący zakres problemów od opisu ról
mażeńskich i rodzinnych poprzez analizę pozyc-
ji dziecka w rodzinie, do obrazu funkcjonowa-
nia rodziny w poszczególnych okresach i war-
stwach społecznych”. Praca obejmuje pozycje
o charakterze syntetycznym i analitycznym
oparte na różnorodnym materiale źródłowym:
archeologicznym, inskrypcyjnym, ikonograficz-
nym oraz literackim. Tak szerokie spektrum
wykorzystanych źródeł świadczy, iż badania
nad rodziną antyczną można prowadzić w spo-

sób kompleksowy, a nie tylko incydentalny czy
selektywny.

Na uwagę zasługuje fakt, iż prezentowany
zbiór obejmuje autorów z różnych ośrodków
krajowych (Bydgoszcz, Gdańsk, Poznań, Wroc-
ław), jak i zagranicznych (RFN, Czechy, Mace-
donia). Do pracy dołączono ciekawy wybór
najnowszej bibliografii dotyczącej rodziny
rzymskiej.

W celu uporządkowanego omówienia za-
wartości zbioru możemy uszeregować zapre-
zentowane artykuły w konkretne grupy tematy-
czne, biorąc za kryterium wykorzystaną bazę
źródłową. Źródła epigraficzne, literackie i iko-
nograficzno-archeologiczne to trzy zasadnicze
obszary poszukiwań badawczych.

Pracę rozpoczyna artykuł wprowadzający
R. Pankiewicza (Bochum) – „Społeczno-ekono-
miczne aspekty funkcjonowania rodziny wczes-
norzymskiej”. Autor omawia kontekst ekono-
miczny i społeczny życia rodzinnego w Rzymie
od IX-VIII w. p.n.e. do III w. p.n.e., poddając
krytyce XIX i XX-wieczne modele rodziny
wczesnorzymskiej. Polemizując z dotychczas-
owymi modelami i syntetycznymi ujęciami tema-
tu (Birt, Leipoldt, Grimal, Hallett) autor postu-
luje stworzenie nowych kontrmodeli z uwzględ-
nieniem wszystkich dostępnych źródeł – ar-

¹ J. Jundziłł, *Teoretyczne problemy wychowania w rodzinie rzymskiej (III w. p.n.e. – III w. n.e.)*, Bydgoszcz 1987; K. Korus, *Program wychowawczy Plutarcha z Cheronel*, Wrocław 1987; M. Brożek, *Kształcenie i wychowanie dzieci w najdawniejszej starożytności rzymskiej*, „Meander” 1969, z. 7-8, s. 313-314; tenże, *Kształcenie i wychowanie w starożytnym Rzymie w III w. p.n.e.*, „Meander” 1975, s. 395-410.